

עתון יהודי

"פרי עץ חיים", שיצא באמסטרדם במאה ה-17. כתב עת זה עונה על כל הקריטריונים שהזכרנו בפתחת המאמר.

את הגליון הנוכחי של "קשר" או פותחים במאמרו של עמיתנו שמואל שניצר, העוסק בשאלה – למי מגיעה הבכורה בשאלת העתונות היהודית. בניגוד לאותם סבורים, כי העתון היהודי הראשון הוא "דינשטאגשי און פרייטאגישע קוראנט", שהופיע באמסטרדם ביידיש – בשנת 1686, מצטרף מר שניצר במסתו המאלפת לאלה הרואים ב"גאזיטה דה אמסטרדם" (שאף הוא הופיע באמסטרדם במחצית השנייה של המאה ה-17) את העתון היהודי הראשון. במסה זו מתמודד מר שניצר עם השאלה העקרונית שהצגנו בכותרת: מהו "עתון יהודי"? הדגשים שלו אינם דווקא על השפה ("הגאזיטה") הופיעה באיטלקית ובספאניולית, אלא בעיקר על קהל היעד.

*

נדמה לי, שאין צורך להרחיב את הדיבור על חשיבות העיסוק בסוגייה זו. תוך כדי הכנת התשתית למכון לחקר תולדות העתונות היהודית נתקלנו, כבר בבואת הדרך, בצורך להבהיר לעצמנו – ולכל מי שאנו פונים אליהם או שהם פונים אלינו – למה בדיוק אנו מתכוונים, כשאנו אומרים: "כתב עת יהודי".

מעשה ברופא יהודי, שמתגורר עכשיו במרכז אירופה. בין שתי מלחמות העולם התגורר רופא זה בסין. שם, בסין, פרסמה קבוצת רופאים יהודיים כתביעת רפואי, בגרמנית, למען הקהילה היהודית הקטנה שמצאה מקלט במזרח הרחוק מאימי הנאצים. כתב העת הופיע גם בשלוש שפות נוספות: אנגלית, צרפתית וסינית. רופא זה מוכן להעמיד לרשותו את העותקים של אותו כתביעת שברשותו. מה לעשות בכתביעת כזה? אני מניח שנקבל אותו לאוסף שלנו.

מספר אנשי אקדמיה ועיתונאים שאתם התייעצו סבורים, שמוטב לנו – לפחות בשלב הראשון, שלב "יישום המצא" – לנקוט בגישה ליברלית ורחבה ביותר. מוטב לשגות בעודף מאשר ללקות בחסר. לגבי 90 אחוז מן המקרים, ואף יותר, לא נטעה.

לגבי אותם עיתונים בודדים שנתקשה להגדיר אותם – הרי שתי דוגמאות היפותטיות: כתב עת מורמוני, שיופיע בעברית בירושלים ויהיה מיועד ליהודים, או כתב עת לשחמט, שיופיע בתדירות במדינת ישראל בשפה לא יהודית והמורלים שלו, עורכיו ורוב קוראיו יהודים. לגבי עיתונים כאלה, ניאלץ כנראה להתפשר.

*

הבה נסיים במה שהתחלנו. "עתון יהודי" – מהו?

שוחחתי פעם על כך עם ההיסטוריון והמזרחן פרופ' ברנרד לואיס, שהעשיר אותנו במידע מעניין על עיתונים יהודיים שהופיעו בארצות האיסלם ועל אנשים שעסקו בהוצאתם ובעריכתם. כאשר ביקשתי ממנו שינסה להגדיר, לצורך זה, מהו עתון יהודי, השיב בבדיחותא: עתון שאינו מופיע ביום-כיפור.

אני משער, שלמען השעשוע האינטלקטואלי אפשר להרכיב עשרות רבות של נוסחאות להגדרה "עתון יהודי".

ההגדרה המקיפה ביותר (comprehensive) והטוטאלית, תהיה זו הכוללת חמשה קריטריונים: המוציאים לאור; העורכים; קהל-היעד – במקרה שלנו קוראים יהודים; השפה – אחת השפות היהודיות; התמטיקה – נושאים יהודיים, או היבטים יהודיים של נושאים אוניברסליים.

מכאן ואילך פתוחה הדרך למשחק שלנו. אלפי כתבי עת יהודיים הופיעו במשך 300 השנים האחרונות, חלקם בשפותיהן של מדינות הפזורה בהן חיו יהודים.

רבים מהם הציגו את תעודת הזהות שלהם כבר בשם העתון. העתון שנחשב לכתב העת היהודי הראשון בארצות הברית נקרא The Jew (היהודי). הוא הופיע בשנת 1823 בעריכתו של סולומון ג'קסון, ושם לעצמו מטרה להלחם בפעילויות מיסיונריות בקרב היהודים (To combat missionary activities among Jews) גם כתב העת הבא אחריו בארצות הברית (בשנת 1843), לא השאיר ספקות ביחס לזהותו. הוא נקרא The Occident and American Jewish Advocate. כך גם בארצות אחרות. בווארשה הופיע בשנת 1866 כתביעת בשם Israelita, ברוסיה – Vestnik Ruskikh Yevreyev – "המבשר של יהודי רוסיה", בעריכתו של אלכסנדר צדרבאום באנגליה היה זה ה-Jewish Chronicle שהחל להופיע ב-1841 וממשיך להופיע עד עצם היום הזה ברציפות. מכאן שהוא כתב העת היהודי העתיק ביותר בעולם. בגרמניה היה כתב עת יהודי יוקרתי ביותר: Allgemeine Zeitung des Judentums שהופיע בשנת 1837 בלייפציג. אפשר להמשיך כך את רשימת העיתונים בכל אירופה וביבשות אחרות, שהאיפיון "יהודי" מופיע בכותרת שלהם בשפות שונות. משמע, שקריטריון השפה אינו תנאי הכרחי. מסתבר שגם הכינוי "יהודי" לא היה בהכרח איפיון מדויק. בגרמניה הושמעה בפרלמנט הפרוסי הסיסמה Judenpresse כחמישים שנה לפני היטלר, כשהאנטישמים התכוונו בכך לכל עתון – לא רק בבעלות או בעריכה של יהודים – שדיח של ליברליות נדף ממנו.

ומה דינו של עתון שהמורלים שלו, עורכיו ונושאייו הם יהודיים, שפתו איננה יהודית וקהל היעד מעורב ובעיקרו דווקא לא יהודי? למשל: כתביעת ריעוני או תעמולתי של ארגון יהודי, המעוניין להביא את דבריו לקהל לא יהודי?

הדוגמה המעניינת ביותר לעתון כזה הוא היומון Le Jeune Turc ("הטורקי הצעיר"), יומון שהוצא בשנת 1910 בכספי ההסתדרות הציונית. שפתו צרפתית, עורכו הרשמי – אציל טורקי – ג'לאל נורי ביי, אך העורך בפועל והרוח החיה בו וכותב המאמרים הראשיים "העתונאי הרוסי" זאב ז'בוטינסקי שהטיף להענקת זכויות שוות לכל הלאומים באימפריה הטורקית.

התשובה מן הסתם תהיה: כן, בהחלט. זה עתון יהודי. אנתנו מכירים עיתונים רבים בעולם מסוג זה, בעבר ובהווה. ומה נאמר על עתון, שהמוציאים לאור ורוב העורכים הם יהודים, קהל היעד בעיקרו הוא יהודי, שפתו היא שפת המדינה והנושאים בחדשות ובפובליציסטיקה – אוניברסליים, כולל "נושאים יהודיים" מדי פעם? פרט לשונאי-ישראל, המאמינים ש"קני ציון" שולטים בכלי-התקשורת בעולם ומכתיבים לה את דרכו, איש לא יעלה בדעתו להגדיר עתון זה כעתון יהודי (ואני פטור מלנקוב שמו של עתון ספציפי אחד רב מוניטין שאליו אני מתכוון).

אפשר ואפשר להמשיך בוואריאציות.

לא בלבד למען "התרגיל האינטלקטואלי" אנו עושים זאת. את הגליון הראשון של "קשר" פתחנו במסה של ד"ר מנוחה גלבוץ על ראשיתה של העתונות העברית. בעניין זה, הדברים ברורים. כתב העת העברי הראשון הוא

ראש התכנית ללימודי עתונאות